

Правни ценности и етични измерения в технологичното развитие на XXI век

Динамиката на обществените отношения винаги е била водещият фактор, който е определял развитието на правото – то влиза в действие при появата на нови начини за взаимодействие между хората или между хората и заобикалящия ги свят и ги поставя под знаменателя на държавната нормативна регулация. Много по-рядко се случва чрез законодателни промени да бъде измислен и въведен нов начин за взаимодействие, който впоследствие да се наложи – тук, естествено, изключваме публичноправните отрасли на правото, където изобщо начините на взаимодействие се определят и организират императивно по законодателен път. Дори при тях обаче тази регулация се поражда от определено изискване или нужда, всякога обвързана с частноправните субекти. За първи път в многовековната си история правото се сблъсква с регулацията на отношения и явления, които излизат извън човешката воля. Не само това, но тези явления се развиват така интензивно и тенденциозно, че правото започва да изостава с регулацията им и се получават нормативни вакууми – нещо, което не е желателно в нито едно правно-организирано общество. Настоящата разработка е посветена на едно от технологичните въведения на XXI век – машинното самообучение, проблемите, пред които ни изправят то, и начините, по които правото би могло да се справи с тях.

Явлението, предмет на тази разработка, е т.нар. „машинно самообучение“. Дефиницията, която Артър Самюъл¹ дава за това явление през 1959 г., е „придаване на компютър функцията да се учи, без изрично да е програмиран за това“². В конкретния случай става въпрос за алгоритми, които събират и обработват информация, на база на информацията извличат статистически данни, установяват повтарящи се модели и взаимовръзки, въз основа на последните правят заключения с висока степен на достоверност и най-вече самостоятелно доразвиват и усложняват кода си, така че да вършат изредените дейности по-ефикасно и качествено³. Усъвършенстването на алгоритмите посредством самообучение им позволява да правят изводи и заключения, за които поначало не са били програмирани – например социално-икономическо състояние, сексуална ориентация и други. Проблемите, произтичащи от това явление,

¹ Създателят на термина „machine learning“.

² Извлечено на 28.11.2019 от <http://www.contrib.andrew.cmu.edu/~mndarwis/ML.html>

³ Delany, D. Techopedia, Извлечено на 28.11.2019 от <https://www.techopedia.com/what-are-some-ethical-issues-regarding-machine-learning/7/33376>

се манифестират в две посоки. От една страна, се губи яснота по какъв начин и в каква насока програмата се развива – веднъж пусната в пространството, тя изменя облика и функциите, първоначално придадени ѝ от програмиста. Типичният пример, който се ползва за илюстрация на това, е пускането на определено число в черна кутия, която вади друго на изхода⁴. Двете сигурни неща са първоначалната въведена стойност и тази, която е била изкарана на изхода, но процесът на обработка, който осъществява връзката между двете, не ни е известен. От друга страна, е проблематичен и начинът, по който тази информация се употребява за търговски, политически и пр. цели, тъй като тя позволява спрямо определени индивиди да се подхожда целенасочено и манипулативно, за да бъде предизвикван определен резултат или възбудено определено поведение. Един от случаите на такъв тип злоупотреба, на шумял от близкото минало, е свързан с компанията „Cambridge Analytica“, която използва алгоритми, имплементиращи функции на машинно самообучение и косвеното ѝ участие в кампанията за „Brexit“. Твърди се, че информацията, събрана, обработена, и генерирана от програмите на въпросната компания, е била употребена целенасочено, за да бъдат манипулирани и въведени в заблуждение великобританските избиратели, така че да гласуват в полза на гореспоменатото мероприятие⁵.

Първият проблем, пред който машинното самообучение ни изправя, има етически и правни измерения. Той е свързан с личната ни свобода и неприкосновеност. Чл. 30, ал. 1 и 2 от Конституцията гласят: *„Всеки има право на лична свобода и неприкосновеност. Никой не може да бъде задържан, подлаган на оглед, обиск или на друго посегателство върху личната му неприкосновеност освен при условията и по реда, определени със закон“*. Машинното самообучение позволява на алгоритмите да разширяват палитрата от изводи, които правят за индивидите, обекти на обработката, и по този начин да достигнат до информация, която поначало не е била обект на съгласието, постигнато между обработващия, и този, чиято информация се обработва – договорът, сключен между тях. В тази хипотеза не става просто въпрос за даване на лична информация и класифицирането ѝ, а за генериране на нова, непредадена такава, която има висока степен на достоверност, въз основа на вече предоставената.

В някои кръгове се лансира идеята, че кодът на тези програми следва да бъде направен публичен, за да може по-лесно и ефикасно да се осъществява контрол върху

⁴ Пак там.

⁵ **Hern, A. (2019)**, Cambridge Analytica did work for Leave.EU, emails confirm. The Guardian. Извлечено на 28.11.2019 г. от <https://www.theguardian.com/uk-news/2019/jul/30/cambridge-analytica-did-work-for-leave-eu-emails-confirm>

начина, по който информацията се обработва⁶. Това обаче повдига други въпроси, свързани с правото на интелектуална собственост, и е до голяма степен немислимо и абсурдно. Друг способ за превенция е приемането на строга нормативна уредба и налагането на тежки санкции за нарушителите, които прилагат такива способности на обработка без знанието и съгласието на индивидите – това беше и една от причините за въвеждането на Европейския регламент за защита на личните данни. Недостатъкът на регламента, мисля е, че той създава изискването лицето да даде информирано съгласие, а щом то бъде дадено, договорът е сключен. Много от компаниите, управляващи сайтовете, приложенията и програмите, които са ни най-нужни в днешно време, за да бъдем социално и икономически конкурентноспособни, не ни предоставят реална възможност да изразим несъгласие, а по-скоро поставят съгласието като изискване за това ние да ползваме продукта им – те са станали толкова големи, че не им е нужно да правят компромиси за своите ползватели и клиенти, а последните трябва да се съобразяват с така поставените им условия. Естествено, винаги ще се намери някой да каже, че ако не сме доволни от начина, по който стоят нещата, то следва да не употребяваме въпросните продукти. Може би е така, но тези продукти са толкова дълбоко интегрирани в модерното общество, че са се превърнали в неизменна част от начина, по който то функционира. Отказът от тях би могъл да бъде равнозначен на социална, трудова и най-вече информационна смърт, а информацията е най-ценният ресурс в XXI век – неслучайно се говори, че днешното общество е „информационно“.

Вторият тип проблеми, които възникват от машинното самообучение, бих определил като „проблеми на добросъвестността“. Те са по-скоро косвени – отнасят се до употребата на продукта, който се получава от имплементирането на такива методи за обработка и генериране на информация. Добросъвестността в гражданското право се дефинира като „етическа категория, която означава разбиранията за честност, почтеност, лоялност и коректност, възприети в оборота“⁷ според проф. Ангел Калайджиев. Информацията сама по себе си не е вредна, а дори когато е натрупана и структурирана, ако не е достъпна, се обезсмисля – тя е като оръжието, неморалността на което не му е иманентно присъща, а произтича от начина, по който то се употребява. Въпреки че всеки един от нас е изключително комплексен и уникален, всеки животински вид, включително човешкият, може да бъде сведен до конкретни поведенчески модели, въз основа на които да се направи заключение за специфичната

⁶ Вж. Delany, D. Цит. статия.

⁷ Калайджиев, А. Облигационното право. Обща част. С., 2005, с. 111

реакция, която определени интелектуални стимули предизвикват у него. Приложението на събраната информация спрямо модела ни позволява да повлияем на индивида по такъв начин, че той да направи каквото пожелаем. Това създава условия за отнемане на поведенческата автономия на хората и целенасоченото им манипулиране за постигане на определени цели, а такъв тип действия поначало са недобросъвестни и имат зловредни цели – от една страна, защото автономията на волята е основополагащ принцип в частното право⁸, а от друга, тъй като в определени хипотези биха могли да доведат до мащабни сътресения. Случаят с Cambridge Analytica е показателен. Ако приемем, че информацията, събрана, обработена и генерирана от въпросната компания, е била голям фактор в идентифицирането на податливи избиратели от определени социално-икономически прослойки и повлияването им посредством внушаващи и втъпяващи реклами в полза на Brexit, то ние и в момента сме свидетели на проблемите, до които една недобросъвестна употреба на лична информация може да доведе. Те включват, но се изчерпват до потенциална загуба на милиарди за Великобритания и Европейския съюз, изключителен стрес за много хора от двете страни, които живеят и изкарват прехраната си в другата, голямо разместване на популации, затормозяване на оборота, забавяне на икономическия растеж и пр. Този пример сам по себе си, мисля, е достатъчно показателен за безкрайните възможности за злоупотреба и вмешателство в личната сфера на индивида, предпоставени от технологичното развитие на XXI век. Отгук наметнатите възможности на недобросъвестните индивиди са безкрайни – те включват, но не се изчерпват до упражняване влияние върху поведението на потребителите на стоки и услуги, предизвикването на социално напрежение, потенциално изнудване въз основа на достоверна генерирана информация и други видове тормоз.

За разлика от някои други нововъведения в областта на софтуера като изкуствения интелект, който също ползва такива алгоритми, машинното самообучение има един голям плюс – то, в крайна сметка, представлява инструмент за постигането на определени цели. Следователно отговорност може да бъде търсена от първоизточника или от ползвателя му. Един от способите за това е при многократни провинения възможностите за участие в гражданския оборот и извършването на дейност от тези лица (най-често юридически) да бъдат ограничени или изцяло отнети, едва ли не да бъдат обречени на „корпоративна смърт“. Не следва да се пренебрегва фактът, че някои от тях – обикновено онези, които извършват най-много и най-големи провинения, са

⁸ Павлова, М. Гражданско право. Обща част. С., 2002, стр. 46-47

дълбоко интегрирани в модерното общество и имат мястото на ключови брънки в начина, по който то функционира понастоящем. Те покриват условията, поставени от теорията, „прекалено големи, за да ги оставим да се провалят”, защото потенциалното премахване на някои от тези компании би могло да доведе до обществени и икономически трусове. Въпреки това в много държави се прилага институтът на корпоративната наказателна отговорност, който позволява за определено поведение на юридическото лице да бъде ангажирана отговорността му чрез и имуществото му и ограничаване на правоспособността му⁹. Същевременно наказателна или друга отговорност носят самите управители и други физически лица, които са станали причината за зловредното деяние, „извършено“ от юридическото лице. Доколкото все още сме хора, една от най-ефективните превантивни мерки винаги е била и винаги ще бъде заплахата от наказателна репресия и упражняване на принуда върху личността ни. За да може обаче правото да се справи с динамиката на технологиите и все по-вечето възможности, които те ни дават, трябва самото право да се промени. Това може да стане чрез въвеждането на принципни положения и критерии като „справедливост”, „добросъвестност” и др., въз основа на които съдът да преценява всяко едно деяние – аналогично на начина, по който е решен проблемът с определянето размера на неимуществените вреди по чл. 52 от ЗЗД. Някои биха казали, че подобно решение ще вкара елемент на несигурност в правото, но пък до голяма степен е наивно да смятаме, че посегателствата срещу личността на човека са направени без ясна представа за негативните последици от тях – те се явяват непосредствен и целен резултат от деянието.

Технологията към настоящия момент все още не е достатъчно развита, че да се възпроизвежда сама – тя винаги има зад себе си волята на даден човек или група от хора. Най-удачният начин да се борим с вредното поведение, за което машинното самообучение и другите нововъведения на XXI век създават условия, е чрез по-строга регулация на самата технология, от една страна, и чрез имплементиране на държавната и международна репресия от друга, стъпвайки обаче не на традиционните основания, а на по-широк кръг общи и абстрактни принципи и критерии, за да могат да се обхванат всички мислими и немислими към този момент хипотези и състави. Развитието на технологията в модерния свят е израз на рационализацията в обществото. За да се справим с негативните последици трябва да почнем да съдим поведението и

⁹ Петров, П. (2019) Корпоративна наказателна отговорност. Gramada. Извлечено на 28.11.2019 от <http://gramada.org/корпоративна-наказателна-отговорност/>

результатите в светлината на справедливостта, честността и морала – основополагащи принципи на правото, които с неговото развитие през последните векове са били избутвани все повече и повече на заден план.